

Ivan Rihtarič

**Središče in njegova
okolica do okoli leta 1880**

(zgodovinsko-demografska skica)

Središče ob Dravi in njegova okolica bosta predmet moje predstavitve ob slovesnosti v spomin na Štefana Kočevarja (1808–1883). Osredotočil se bom na zgodovinski prikaz prebivalstva tega območja, s posebnim poudarkom na popisu prebivalstva leta 1880, torej le tri leta pred Kočevarjevo smrtjo.

Trg Središče je v jeseni leta 1828 imel 144 hiš. Tako je poročalo županstvo, ko je v svoji prošnji okrožni oblasti omenilo, da » ... so občinski posli znatni, prebivalci se pečajo večinoma s poljedelstvom in nimajo časa hoditi vsak čas v graščino«. ¹

Leta 1866 so bili uvedeni okrajni zastopi in v ormoškem, ki je imel 33 članov (veleposestvo 8, mesta in trgi 11, veleindustrija 3 ter kmečke občine 11), je sam središki trg (npr. leta 1909) imel 5 zastopnikov in še enega kot zastopnika veleindustrijcev. ²

Kako težko je bilo podložniku dobiti trške ali meščanske pravice, nam lepo pokaže naslednji primer.

Jakob Hrčko, sin Jurija Hrčka je imel 5 bratov. Okoli 1649. jim je umrl oče, ko so bili še nedorasli otroci. Na njihovo kmetijo v Šalovce se je priženil Ivan Jurina in vzel vdovo, njihovo mater, za ženo. Jakob je že kot deček odšel na Ogrsko in se izučil za krojača ter se po šestih letih vrnil domov. Medtem sta mu že tudi umrla mati in očim, bratje pa so si dediščino razdelili brez njega. Kmetijo je prevzel najstarejši brat Jurij. Ker je Jakob uvidel, da ne more ostati na domačiji, se je spet odpravil na Ogrsko in se vrnil šele po desetih letih. V Središču se je oženil s Katarino, vdovo Petra Bogoviča, ki je pred kratkim umrl za kugo. S poroko si je priženil tudi trške pravice ter bil tudi zaprisežen kot tržan. Mir je užival sedem let in pol. Šele po 23 letih in pol se je namreč oglasil baron Maurerburg iz Purgstalla pri Ptujju ter zahteval Jakoba Hrčka kot svojega podložnika nazaj, pod svojo jurisdikcijo. Graščaku je ponudil odkupnino, a je le-ta ni hotel sprejeti. Jakob si je najel advokata Jurija Rusa iz Gradca, ki naj bi ga zastopal pri obravnavi, ki je bila določena za 7. november 1689. Zanimivo pri tej pravdi je dejstvo, da se je središka trška občina bala morebitnega uspeha graščaka. Če bi dobil Hrčka nazaj na svoje posestvo, bi to pomenilo, da mora občina nositi sodne stroške za sicer že svojega bivšega tržana Hrčka. Na prvi instanci je graščak res dobil pravico do odkupnine s sodnimi stroški vred, a so se na tako razsodbo tržani pritožili. Nova obravnava je bila razpisana sredi septembra 1659, a do nje ni prišlo. Pravda se je zaključila, ko je Jakob Hrčko sam plačal 32 gld od-

1 Fran Kovačič, Trg Središče, Maribor 1910 (ponatis 1988), str. 437.

2 Prav tam, str. 441.

Središče na začetku 20. stoletja / Franc Kmjak

kupnine, plačal tudi stroške advokata ter mu v zahvalo kot nagrado podaril še polovnjak dobrega vina.³

Okoli leta 1785 je moral občinski pisar popisati vse tržane v smislu »nrvnena ozira«, kar je od trga zahteval vladni ukaz. Stari središki tržani, bilo jih je le 45, so bili »preprosti ljudje, večinoma kmetovalci, šolo so sicer imeli že od druge polovice 17. stoletja, vendar jih je malo vedelo brati in pisati«. Omenjeni popis je podrobneje opisal pet trških svetovalcev (ime in priimek, starost, prejšnje funkcije, zakonski stan, posest, vero, jezik in npravstveno držo). O ostalih tržanih je popis povedal, da »govorijo samo hrvaško, poznajo le Spodnjo Štajersko, da so poljedelci ter da so skorajda vsi uporni, sploh brezobzirni in večinoma vdani pijači«.⁴

Šele ukaz cesarice Marije Terezije iz leta 1770 je osnova za natančnejše podatke o številu hiš v Središču. Opomba v središki farni mrtvaški knjigi pravi, da so vojaki šli od hiše do hiše, šteli ljudi ter na hiše pribijali tablice s številkami. Po takem štetju je bilo 20. avgusta 1770 v Obrežu 64 hiš, v Gornjih in Spodnjih Šalovcih 43, v Središču 115 hiš, v Vodrancih 16, v Godenincih prav tako 16 ter na Grabah 28 hiš. Tem številkam so v naslednjih letih dodajali nove, saj davčni zapisnik iz leta 1795 v Središču našteva že 142 hiš in navaja tudi imena njihovih

³ Prav tam, str. 443–444.

⁴ Prav tam, str. 448, 453 (imena in priimki meščanov: »bürger zu Polsteraw« iz leta 1579).

lastnikov. To število je ostalo dalj časa nespremenjeno. Med posameznimi številkami so bile konec devetnajstega stoletja opazne tudi nove, višje, kar je samo dokaz, da se je hišno-posestna struktura spreminjala, deloma zaradi kosaanja starih posestev, deloma zaradi nakupa občinskega zemljišča in tam novozgrajenih hiš.⁵

Središki posestniki iz leta 1795 so prikazani s prvotno in tedanjo hišno številko, imenom in priimkom ter občinskim deležem po zemljiški knjigi. Popis vsebuje 142 hišnih posestnikov.⁶ Tako je bilo leta 1805 v Središču 141 hišnih posestnikov in 52 drugih strank. Skupaj so morali plačati natančno 492 gld 33 kr. 3 v. davka, osmino obrestnega davka 40 gld 53 kr. 2 v., gozdnega davka 110 gld 26 kr. in mesnine 23 gld; vsak po 10 kr., le nekateri po pet, drugi pa nič.

Leta 1807 je vojaški davek plačevalo 142 hiš v skupni višini 345 gld.

Leta 1808, v rojstnem letu Štefana Kočevarja, je bilo v trgu 452 prebivalcev.

Leta 1810 je osebni davek v središču plačevalo 446 oseb, leta 1811 je bilo obdavčenih 142 trških hiš, leta 1814 pa je bilo v središkem magistratu vpisanih 227 davkoplačevalcev (142 hišnih posestnikov in 85 drugih strank).⁷

Leta 1813 je bilo v trgu 142 hiš, 161 družin, 382 moških in 384 žensk oz. skupaj 776 oseb, leta 1850 pa že 970 oseb.⁸

Zelo natančen pa je popis srediških posestnikov iz leta 1908, ki nam pove novo, staro in prvotno hišno številko, ime in priimek posestnika ter domače hišno ime. Po tem popisu je bilo v Središču 194 hiš.⁹

Trški pisni viri nam dokazujejo zelo veliko število najrazličnejših obrtnikov, še tudi v 19. stoletju združenih v domačih ali z drugimi mesti in trgi povezanimi cehi (čevljarji, kolarji, kovači, krojači, lončarji, mesarji, mizarji, mlinarji, peki, tkalci, usnjarji in zlatarji).¹⁰

Da so se središki tržani ukvarjali tudi s kmetijstvom in živinorejo, je bilo seveda popolnoma razumljivo in pričakovano. V trgu je bilo 1820. leta 247 krav

5 Prav tam, str. 449-450.

6 Prav tam, str. 460-464.

7 Prav tam, str. 527-529.

8 Prav tam, str. 554.

9 Prav tam, str. 453-459.

10 Prav tam, str. 539-551.

in 74 mlade goveje živine. Posamezne hiše so imele po tri, večina pa po dve ali le eno samo glavo živine.¹¹

Poglejmo si pa še bolj natančno popis prebivalstva leta 1880. Popis je vseboval naslednje rubrike: ime kraja oz. zaselka, uvrstitev le-tega v občino, sodni okraj (Ormož) in okrajno glavarstvo (Ptuj) ter podatke o številu hiš, moško in žensko prebivalstvo in skupaj, njihovo versko pripadnost (katoliška, protestantska, judovska in »druge«) ter opredelitev po občevalnem jeziku (»Umgangssprache«) z možnostjo odločitve za slovenski, nemški ali »drugi jezik«.

Celoten sodni okraj Ormož je bil sestavljen iz 33 občin; 31 je bilo podeželskih, ena trška (Središče) in ena mestna (Ormož). V sodnem okraju je bilo 18.649 prebivalcev (8796 moških in 9943 žensk) v 3992 hišah. Po veri je bilo 18.638 katoličanov, le 1 protestant in 10 Judov. Slovenski občevalni jezik je izpričalo 17.795 ljudi, nemški pa le 508 oz. 2,72 %.

Oglejmo si podrobneje podatke za Središče in okoliške kraje ter za Ormož¹²:

Središče:

72 hiš; 1035 prebivalcev (488 moških in 547 žensk); 1025 katoličanov in 10 Judov; 930 slovenski in 21 nemški občevalni jezik;

Ormož:

135 hiš; 956 prebivalcev (461 moških in 495 žensk); 955 katoličanov in 1 Jud; 456 slovenski in 440 nemški občevalni jezik;

Grabe:

40 hiš; 267 prebivalcev (126 moških in 141 žensk); 267 katoličanov; 250 slovenski občevalni jezik;

Obrež:

89 hiš; 569 prebivalcev (282 moških in 287 žensk); 569 katoličanov; 548 slovenski občevalni jezik;

Frankovci:

40 hiš; 265 prebivalcev (127 moških in 138 žensk); 265 katoličanov; 256 slovenski občevalni jezik;

¹¹ Prav tam, str. 556.

¹² Orts - Repertorium von Steiermark, Wien 1886, str. 184-191.

Pozdrav s Središča !

Središče med svetovnima vojnama / Franc Krnjak

Loperšice:

43 hiš; 271 prebivalcev (129 moških in 142 žensk); 271 katoličanov;
270 slovenski občevalni jezik;

Šalovci:

56 hiš; 322 prebivalcev (147 moških in 175 žensk); 322 katoličanov;
318 slovenski občevalni jezik;

Pušenci:

35 hiš; 194 prebivalcev (82 moških in 112 žensk); 194 katoličanov;
184 slovenski občevalni jezik;

Godeninci:

22 hiš; 123 prebivalcev (64 moških in 59 žensk); 123 katoličanov;
120 slovenski občevalni jezik.

Ob koncu tega prispevka pa pogledjmo še podatke iz istega časa za trg Podčetrtek, kjer je Štefan Kočevar služboval polnih 16 let (1836–1851). Podčetrtek (Windisch Landsberg), trg s 47 hišami, je imel 258 prebivalcev (125 moških in 133 žensk), od tega 115 s slovenskim in 43 z nemškim občevalnim jezikom.¹³

In kateri so najpogostejši priimki v Središču, kot so izpričani v letu 1795 in dobrih sto let pozneje, leta 1908?

Leta 1795 je bil najpogostejši priimek med posestniki Jakl (8 posestnikov), sledili so jim Horvat (7), Modrinjak in Dečko (6), Poljanec (5), Ivančič in Prepelec (4) ter Šinko, Klobučar, Kolarič, Pintarič in Borko (3).

V letu 1908 pa je bila največja skupina tistih s priimkom Zdravec (10 posestnikov), sledili so jim Dečko in Horvat (9), Ploh (7), Borko in Jakl (5), Dogša, Bauman, Klobučar in Kolarič (4) ter Kočevar in Tkalec (3).

Iz zapisanega lahko zaključimo, da je Središče ob koncu 19. stoletja imelo izrazit slovenski demografski značaj. Ta se je odražal tudi v slovensko orientirani politični misli, ki je dala širšemu štajerskemu in slovenskemu prostoru pomembne može. Eden izmed njih je bil nedvomno tudi Štefan Kočevar, ki pa je pečat svojega zavednega slovenstva odtisnil predvsem v Podčetrtku in Celju.

¹³ Prav tam, str. 219.